

Наталія Ковалева

**ПОСЛЕДСТВИЯ ЛИКВИДАЦИИ ПОМЕЩИЧЬЕГО ЗЕМЛЕВЛАДЕНИЯ
ДЛЯ УКРАИНСКОЙ ДЕРЕВНИ (1920 г.)**

В статье анализируется влияние «аграрной революции» на положение сельского хозяйства и крестьянства Украины в 1920 г.: распределение помещичьей земли и инвентаря, состояние посевных площадей. Вследствие разрушения помещичьих имений и изгнания их владельцев посевные площади уменьшились. Сделан вывод о том, что ликвидация помещиков не улучшила положение крестьян и углубила экономический кризис.

Ключевые слова: «аграрная революция», помещичье землевладение, погромы, недосев, продовольственный кризис.

Natalia Kovalyova

**CONSEQUENCES OF DESTRUCTION LANDOWNERS'
ESTATE FOR UKRAINIAN VILLAGE (1920)**

The article analyzes the influence of «agrarian revolution» on agriculture and peasants condition in Ukraine in 1920: division of landowners' estate and agricultural implements, condition of planted area. The property of many landowners' estates was lost because of peasants' pogroms and military actions. Damage of landowners' estate and their banishment caused first of all decrease of land under crop. It leads to the conclusion that landowners' destruction did not improve peasants' farms condition, but deepened economical crisis.

Key words: «agrarian revolution», landowners' estate, pogroms, insufficient sowing, food crisis.

УДК 94:329.7(477.52)

Олександр Вовк

**«МІЖРАЙОННИЙ ШТАБ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ»:
ІСТОРІЯ АНТИКОМУНІСТИЧНОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
НА ОХТИРЩИНІ (1931–1933 РР.)**

На початку 1930-х рр. в Україні відбулося посилення репресій з боку комуністичної влади проти українського селянства. У відповідь на примусову колективізацію розгортається хвиля протестів, заворушень, збройних повстань. У 1931–1932 рр. на території Зіньківського, Охтирського та Краснокутського районів (територія сучасних Полтавської, Харківської та Сумської областей) діє підпільна антикомуністична селянська організація. Повстанці ставлять за мету визволення України, упровадження демократичного політичного ладу. У 1933 р. частина підпільників була страчена, інші члени організації були ув'язнені на різні терміни.

Ключові слова: селянство, колективізація, повстання, опір, Охтирщина.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в українській історіографії значного поширення набуло дослідження проблеми антибільшовицької боротьби українського селянства. Значна кількість праць, що ґрунтуються на аналізі архівних матеріалів та спогадів учасників, розкривають різні аспекти селянської повстанської боротьби: географію повстань, причини, передумови та розгортання селянських виступів, біографії лідерів та учасників повстанської боротьби. Більшість істориків розглядає селянську антибільшовицьку боротьбу наприкінці 1910-х – на початку 1920-х рр. Селянська боротьба на цьому не припинилася. Усі подальші поневіряння (колективізація, репресії, Голодомор 1932–1933 рр.) українські селяни не сприймали пасивно. На початку ХХІ ст. дослідники почали активніше цікавитися селянською боротьбою проти розкуркулювань і колективізації на зламі 1920–1930-х рр. Дотепер бракує цілісної картини селянського опору колективізації. Необхідна деталізація форм опору, географії повстань, розкриття біографій ватажків, розрізнення вигаданих комуністичними репресивними органами організацій і таких, що дійсно існували та боролися проти режиму.

Одним з перших дослідників, котрий у 1990-х рр. зробив спробу узагальнення селянської антибільшовицької боротьби, є італійський історик А. Граціозі. [1] Він стверджував, що найбільші хвилювання у СРСР у 1930 р. відбулися в Україні (4098 виступів, понад 1,5 млн учасників). Селяни вимагали повернення реквізованого й усупільненого майна, розпуску комсомолу як шпигунської та провокаторської організації, поваги до релігійних почуттів і звичаїв, вільних виборів до сільських рад, свободи торгівлі. [1, с. 51–52] Проблема селянського опору колективізації в Україні розкрита у

працях В. Васильєва [2], О. Ганжі [3], В. Улянича [4]. У низці досліджень відображена місцева специфіка селянської повстанської боротьби наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ століття. Зокрема, про селянський опір на Дніпропетровщині йдеться у праці В. Іваненка та Н. Романець [5], збірнику документів, упорядкованому В. Даниленком [6]. Ю. Митрофаненко розглянув історію антибільшовицького руху на Кіровоградщині [7]. Питання селянського опору на Поділлі у 1930 р. розглядає у своїй праці А. Зінченко [8]. Зокрема, він зазначає, що «за час з 20 лютого по 2 квітня 1930 р. в Україні відбулося 1716 масових виступів, з яких 15 кваліфікувалися як збройні повстання» [8, с. 318]. Окремі публікації та праці присвячені селянському опору на території теперішньої Сумської області. Важливим для розуміння специфіки місцевої боротьби є збірник документів, упорядкований Г. Іванущенком [9]. Про селянську боротьбу у зазначений період на Роменщині (теперішня Сумська область), мова йде у публікаціях Г. Іванущенка [10], В. Клочко [11], В. Тилищака [12]. Вказані автори подають матеріал до біографії повстанського отамана Луки Клітки та організації, очолюваної ним. Крім зазначених статей, діяльність цього ватажка відображена й у інших публікаціях [13, с.98–100; 9, с. 37–40, 174–175, 178–191, 246; 14, с. 52].

Означена стаття присвячена розгляду селянської підпільної організації, що діяла на початку 1930-х рр. на території Охтирщини (офіційної назви не мала, але листівки підписувала як «Міжрайонний штаб визвольного руху» – примітка автора). Завданням статті є дослідити стратегію і тактику діяльності, програмні цілі, кількісний і якісний склад підпільної селянської організації, що діяла на території Зіньківського, Охтирського та Краснокутського районів тодішньої Харківської області у 1931–1932 рр.

Коли наприкінці 1910-х – на початку 1920-х рр. в Україні розгорнувся антибільшовицький селянський рух, Охтирщина не стала винятком. Про це свідчать архівні документи [9, с. 17, 21, 30, 136, 148–151]. Нова хвиля селянського опору прокотилася в Україні на початку 1930-х рр. як відповідь на колективізацію, розкуркулювання. Як вказував В. Плющ: «У приступній нам літературі ми знайшли відомості про повстання... в Охтирському та Тростянецькому районах, на Харківщині...» [15, с. 102]. У довідці № 127 інформаційного сектору оргінструкторського відділу ЦК КР(б)У від 29 лютого 1930 р. «Про хід розкуркулення, факти куркульського терору...», йдеться про те, що в одному селі Охтирського району до приміщення сільради була підкинута анонімка такого змісту: «Граждане прошу обождите, не пишите в СОЗ до весны. У нас идут переговоры со всей Украиной. Мы организуемся. В Полтавщине 1 500, а в Ахтырке 900 ч. Если наша не возьмет, мы всех ночью истребим» [16, арк. 59]. Навряд чи підпільники розраховували на таку кількість людей, але в даному випадку для нас важливо з'ясувати, що настрої серед селянства були радикальні і спрямовані на опір колективізації, яку небезпідставно дехто пов'язував з новою «панщиною» [16, арк. 61]. Владні репресії і заходи позаекономічного примусу, селянські протести, бунти, збройні виступи і творення повстанських організацій – таким був початок 1930-х рр.

Наприкінці 1932 р. Харківським обласним відділом ДПУ УСРР розкрито і ліквідовано повстанську організацію, що охоплювала своєю діяльністю територію Зіньківського, Охтирського та Краснокутського районів Харківської області (тепер це суміжні території Полтавської, Сумської, Харківської областей). Провідними діячами організації були: колишній лівий есер І. Дяченко, селянин К. Шутко, колишній червоний партизан Є. Мовчан та інші. Метою організації, що підписувала свої листівки «Міжрайонний штаб визвольного руху», було повалення більшовицької влади шляхом збройного повстання і створення самостійної України з демократичними формами управління. Ця організація, згідно даних ДПУ, об'єднувала до 100 осіб і складалася з 9 осередків, що охоплювали 14 населених пунктів [17, арк. 359–360].

Протоколи допитів одного з лідерів організації, Ксенофонта Івановича Шутка, свідчать про те, що ця людина розчарувалася у більшовицькій владі і цілком свідомо стала на шлях боротьби з нею. К. Шутко (1903 р.н.) мешкав з дружиною та двома дітьми у с. Куземин на вулиці Пушкінській у будинку № 17 (тепер це село у складі Охтирського району Сумської області). Володів 1,5 десятинами землі, хатою і сараєм. Освітній рівень був невисоким – закінчив початкове училище. Наймитував, певний час працював у Саратові розсильним взуттєвої контори, обліковцем. Восени 1931 р. К. Шутко остаточно розчарувався у більшовиках, бо бачив, що колективізація розорила село, страждають і середняки й бідняки. Тому розпочав активну боротьбу проти існуючого політичного ладу і створив організацію для збройного повстання «з метою скинення диктатури комуністичної партії» [17, арк. 107]. К. Шутко говорив про те, що з селян знущалися представники влади – били, глузували. Дивлячись на ці неподобства, селянин дійшов думки, що це все робиться Москвою, котра перетворила Україну на свою колонію, а партія своєю диктатурою руйнує українське селянство. Під час здійснення колективізації К. Шутко виготовив імпровізовану прокламацію на дощечці, де написав: «Одноосібник не пишишь до артілі, не роби себе рабом комуністів, нас одурили, обіщали землю і волю, а дали що? Землю забирають у казну, а нас розоряють і грабують. Годі нам кусать один одного. Пора нам об'єднатися і спільно виступити проти ворога – комуністів, до будучої боротьби

готуйсь за вільну Україну і вільне козацтво, коли начинать повстання – буде об'явлено. Штаб визвольного руху». Дощечку було розміщено на будинку у Куземині на шляху Охтирка – Котельва [17, арк. 108]. Достеменно не відомо, коли трапилася ця подія, але очевидно, що наприкінці 1931 р. вперше вжито назву «Штаб визвольного руху». До такого кр. К. Шутка спонукав виступ восени 1931 р. робітників радгоспу імені Ілляча Охтирського району, котрим зменшили норму хліба на 50 % [17, арк. 112]. Сам К. Шутко теж постраждав від більшовицької влади – влітку 1931 р. у нього забрали хліб. Спілкуючись з односельцем Іллею Дяченком (64 роки), виникла думка про повстанську організацію [17, арк. 127]. І. Дяченко у 1930 р. висловив незгоду методами колективізації, за що його активісти розкуркулили, погрозували життю, приходили вночі до нього додому [17, арк. 120–121].

Ідея створення підпільної організації почала реалізовуватися, коли К. Шутко працював у Харкові (на летовищі). У цьому місті К. Шутко спільно з земляками, Василем Міняйлом та Єгором Мовчаном, дійшли думки про налагодження організованої підпільної роботи. Вирішено було придбати друкарське обладнання. Цим займався В. Міняйло: купив друкарський набір у книгарні, ходив до ЦК КП(б)У по дозвіл для купівлі набору шрифтів і ледь не викрив себе, бо не мав необхідних документів [17, арк. 113].

До лютого 1932 р. К. Шутко працював у Харкові, після чого повернувся до Куземина з метою створення повстанської організації. Для друкування та поширення листівок К. Шутко привіз друкарську машинку і близько 200 аркушів паперу. На місці до організаційної роботи були залучені Федір Коробка, Федір Ясько, Василь Суконько (їх майно було відібране комуністами). Підпільники вирішили розбудувати організаційну мережу на території 4-х районів. В. Суконька відрядили до Охтирки та прилеглих сіл роздавати листівки, залучати до організації нових членів. Ф. Яська з такою ж метою спрямували до Опішнянського району. Нові члени організації з Котельви мали розбудовувати структуру у с. Пархомівка Краснокутського району. У Охтирці розбудовувати організаційну мережу мав Никифор Троценко. Організаційна структура мала складатися таким чином, щоб знали одне одного лише дві людини [17, арк. 108–109]. Членами організації було поширено близько 800 листівок. Під час бесід селяни вірили в існування організації, але висловлювали сумнів, що вона спроможна власними силами здійснити повстання. Згодом, з метою конспірації, було вирішено лише поширювати листівки, а від розмов з селянами відмовитися. Після розбудови сільської мережі організації планувалося скликати нараду для утвердження програми організації і тактики діяльності. Підпільники вважали, що в Харкові або Києві має існувати центр повстанської організації зі складу не заарештованих членів СВУ. З ними воліли налагодити організаційний зв'язок. Саме центр повстанської боротьби, на думку лідерів підпільної організації, мав керувати загальним повстанням селянства. Підпільники вірили, що повстання підтримає Червона армія [17, арк. 109]. Говорячи про тактику діяльності організації, повстання планувалося здійснювати лише у спілці з робітництвом, але робітників планувалося долучити на прикінцевому етапі підготовки повстання. До духівництва К. Шутка ставився скептично, бо, за його словами, «в кожному попові вбачаю шпига, котрий, як і в старі часи, так і зараз, здатен видати організацію владі» [17, арк. 111].

Крім К. Шутка, Ф. Коробки, В. Суконька, Ф. Яська, до складу Куземинської організації входили й інші члени: Ілля Юхимович Дяченко (близько 65 років, колишній есер, переслідуваний ДПУ), Василь Федорович Міняйло (близько 26 років, 4 місяці перебував під слідством у справі СВУ у харківському БУПРі, в одному коридорі з С. Єфремовим), Олександр Іванович Дрюк (50 років, бідняк, колишній каторжанин), Єгор Семенович Мовчан (30 років, колишній червоний партизан), Іван Сергійович Чуб (40 рр., бідняк), Василь Іванович Готвян (Готвяний?) (28 років). Про діяльність організації знали Сава Єлисеєвич Субота (40 років, середняк) та Федір Опанасович Субота (32 роки, середняк) [17, арк. 113].

К. Шутко свідчив на допиті про те, що до с. Куземин для зв'язку з організацією приїздив на два дні гість з Києва (працівник якогось заводу) – «представник якоїсь підпільної української партії. Про це мені розповідав МІНЯЙЛО, а мене на той час у с. Куземині не було... Він з ним [Міняйлом] зв'язався ще під час роботи на Дніпробуді у 1930 р.». [17, арк. 114] Візит київського гостя відбувся наприкінці квітня 1932 р. За словами, К. Шутка, у селі існувала ще одна організація, що була створена людьми з Києва. Вона об'єднувала значну кількість селян села Куземин [17, арк. 135]. Чи дійсно існувала ще якась організація у Куземині і ким був гість з Києва – не відомо.

Що стосується назви організації – «Штаб визвольного руху» (з напису відозви, написаної К. Шутком) або «Міжрайонний штаб визвольного руху» (назва організації у кримінальній справі), – даних про те, що самі підпільники мали чітку назву організації немає, тому цю назву ми беремо в лапки.

Особливу увагу заслуговує політична програма підпільної організації. Важливими її пунктами було: 1) Звільнення України від Росії і створення самостійної, незалежної від будь-якої іншої країни у господарському відношенні, але у військовому союзі з оточуючими державами (крім Росії). 2)

створення демократичного багатопартійного політичного режиму, до рад мають обиратися депутати від різних політичних партій. 3) Впровадження приватної власності. Велика промисловість – у державній власності. На рідко заселених землях припускається існування радгоспів. Рівний розподіл землі на двори (без права продажу). Дозвіл на приватну торгівлю і розвиток приватної кустарної промисловості. 4) Усунення соцзмагань та ударництва як форм експлуатації комуністами робітничого класу, що є особливо актуальним в умовах голоду. 5) Відновлення коштом держави усіх розкуркулених та розпроданих господарств (крім поміщицьких). 6) Добровільний, а не примусовий вступ до колгоспів та артілей. 7) Повна свобода слова, друку для всіх, що усуне монополію комуністів в цій галузі. 8) Повна свобода релігії, жодного тиску на церкву. Припинення комуністичного переслідування релігії і податкового тиску на духівництво. 9) Звільнити селянство від податків на 10 років, щоби дати змогу відновити зруйноване сільське господарство. 10) Ліквідація компартії та ДПУ, ув'язнення її активних працівників у концтаборах – у разі розгортання повстання. У подальшому існування компартії допускається, але без привілеїв. 11) Заміна Червоної армії Вільним козацтвом, організація національної армії. 12) Припинення класової ворожнечі серед селянства. Створення селянської спілки з представників різних майнових прошарків селянства для боротьби з компартією [17, арк. 110].

Програму спільно розробили К. Шутко, Ф. Коробка, В. Сукоцько, Ф. Ясько. В якості допоміжного матеріалу було використано позичений в односельця, Кривобока, словник. Програму роздрукували у кількості 200 примірників і поширили у зазначених вище районах Харківської області [17, арк. 110].

Протоколи допитів інших заарештованих у справі повстанської організації свідчать про те, що до складання програми долучався І. Дяченко. Він мав певний політичний досвід – у 1917 р. очолював осередок есерів у с. Куземин. І. Дяченко висловлював позицію про те, що вибори до центральних і місцевих органів влади мають відбуватися за партійними списками, а партія, що переможе, має поводитися не по-диктаторськи, а ділитися владою у країні з представниками меншості. І. Дяченко вважав, що колгоспи мають бути ліквідовані, а селян має бути наділено землею. Проте, власником землі має бути держава, за користування нею всі мають сплачувати податок. Державна міліція, на його думку, має бути замінена виборною. Свідчення І. Дяченка вказують на те, що його сподівання покладалися на те, що майбутній голод призведе до зміни політичного устрою або зміни політики влади [17, арк. 122–124].

Програму організації склали на початку 1932 р., бо навесні з нею мав можливість ознайомитися мешканець села Куземин, Іван Чуб (1893 р. н.). І. Чуб сам постраждав від колективізації. Попри те, що він на 100 % виконав хлібозаготівлі, у нього у 1931 р. вилучили весь хліб, а перед цим сільська влада і активісти забрали корову, бо І. Чуб не хотів йти до колгоспу. У розмові з односельцем К. Шутко переконував І. Чуба про те, що краще буде жити без компартії, бо негативне становище у селі спричинене виключно Москвою, яка оббирає Україну [17, арк. 118]. Спілкувався К. Шутко у справі підпільної боротьби й з мешканцями інших сіл. Зокрема, була спроба залучити до організації Тимофія Гука (1883 р.н., мешканець с. Каплунівка Краснокутського району). К. Шутко розповідав Т. Гукові про те, що у с. Куземин люди пухнуть і помирають з голоду, показував антибільшовицькі листівки, говорив про організацію, яка охоплює ряд сіл, зокрема, Куземин, Котельву, Грунь. К. Шутко говорив про те, що метою їхньої організації є збройне повстання проти влади, а на 12 червня 1932 р. запланована нарада членів Груньської та Котелевської організацій, Каплунівської групи [17, арк. 115–117].

Крім пропагандистської роботи і залучення членства, підпільники, за словами К. Шутка, на весну 1932 р. планували створити ударний загін і завчасно зробити запаси хліба, заховавши його в лісі. Хліб збиралися відібрати з валки, яка мала вирушити з с. Грунь, але возів так і не дочекалися [17, арк. 208]. Цього разу захід не вдався. Але іншого разу члени організації І. Чуб та В. Міняло збройно вилучили 40 пудів зерна з приміщення колгоспу с. Більське (Котелевський район), згодом вилучили 20 пудів зерна зі складу колгоспу с. Куземин [17, арк. 370].

Серед радикальних заходів, здійснених членами організації: замах на активіста, мешканця с. Куземин, Віценка, вчинений В. Сукоцьком [17, арк. 369–370]; чотири підпали колгоспу й помешкань активістів; три збройних конфіскації колгоспного майна; пошкодження телефонного зв'язку між Охтирським, Зіньківським та Опішнянським районами. Підпільниками було надруковано 800 листівок. Бойовий фонд організації становив: 5 гвинтівок, 6 револьверів, англійська бомба, понад 200 набоїв, холодна зброя [17, арк. 360]. Підпільники за допомогою листівок, в яких мова йшла про грабунок селянства, загибель козацтва, закликали відмовлятися здавати хліб державі [17, арк. 372].

Наприкінці 1932 р. діяльність організації викрито, у грудні розпочалися арешти членів організації. У помешканні К. Шутка під час обшуку 8 січня 1933 р. знайдено обріз англійської гвинтівки [17, арк. 265]. Слідство і суд тривали до квітня 1933 р.

Згідно обвинувального вироку справи підпільна організація об'єднувала до 100 осіб, нараховувала 9 осередків у 14 населених пунктах. Організація мала зв'язок з Харковом. У цьому місті зв'язок з підпільниками мали студент Харківського інституту народної освіти С. Мовчан, «член диверсійної організації» Т. Климашенко, червоноармієць 34-ї караульної роти Т. Сідельников (україн з військового складу 7 револьверів, 151 набій та мапу Харкова з розташуванням військових частин). У матеріалах справи І. Дяченко фігурував як засновник організації, а його найближчі спільники – К. Шутко та Є. Мовчан [17, арк. 360]. Головним осередком організації було с. Куземин Охтирського району (до 60 чол.). Крім цього, осередки знаходилися Охтирці, Каплунівці Краснокутського району, Котельві Опішнянського району, Пархомівці Краснокутського району, Хухра Охтирського району Харківської області, В'язове та Більськ Котелевського району, Довжок Зіньківського району Полтавської області [17, арк. 366–367]. Аналізуючи соціальний склад Куземинської організації, можна вказати, що серед її членів було колишні есери (3 особи), колишні білі (4 особи), «куркулі» (10 осіб), колишні червоні партизани (9 осіб), колишні комуністи (3 особи), колишні комсомольці (2 особи), один священик, а решта – бідні селяни і так звані «середняки», 4 колгоспники [17, арк. 368].

Слідство вважало, що «судя по характеру совершених преступлений и намечених планов дальнейшей к-р деятельности, можно констатировать, что ликвидированная к-р повстанческая организация представляла собой мощную организацию, способную на случай восстания нанести серьезный удар по местному активу сел, где были ее ячейки» [17, арк. 376].

Судовою трійкою при колегії ДПУ УСРР 3 квітня 1933 р. 9-х підсудних у справі організації засуджено до 10 років позбавлення волі, 6-х – до 5 років, 4-х – до 3 років, 4-х – заслано [17, арк. 419]. 29 квітня 1933 р. І. Дяченко, К. Шутко, І. Нестеренко, Л. Дух, Г. Сидельник, Ф. Сидельник (Сидельников), М. Сидельник, В. Сук, М. Федоров, М. Колодяжний засуджені до розстрілу. Вирок виконано 25 травня 1933 р. [17, арк. 421–422]. 27 червня 1933 р. заарештовано, а 31 липня засуджено до 10 років Єгора Мовчана. 1 грудня 1989 р. прокуратурою Сумської області І. Дяченко, К. Шутко, М. Мовчан, І. Нестеренко, Л. Дух, Г. Сидельник, Ф. Сидельник (Сидельников), М. Сидельник, В. Сук були реабілітовані, 26 грудня – Є. Мовчан [18, с. 574, 575, 601, 603, 614–615, 617, 624].

Таким чином, можна констатувати, що у 1931–1932 рр. на території на території Зіньківського, Охтирського та Краснокутського районів діяла підпільна антикомуністична селянська організація, що ставила за мету здобуття Україною незалежності, впровадження демократичних принципів. Тактика організації полягала у підготовці до збройного повстання, веденні пропагандистської антибільшовицької роботи серед селянства. Наприкінці 1932 р. діяльність організації було викрито органами ДПУ. У 1933 р. частину підпільників страчено згідно з вироком судової трійки при колегії ДПУ УСРР, інші члени організації були ув'язнені на різні терміни.

Список використаних джерел

1. Грациози А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917–1933 / А. Грациози. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2008. – 136 с.
2. Васильев В. Ю. Селянський опір колективізації в Україні (1930-ті рр.) / В. Ю. Васильев // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – 2005. – Вип. 31. – С. 140–150.
3. Ганжа О. І. Опір селянства України політиці суцільної колективізації / О. І. Ганжа // Проблеми історії України: факти судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць, вип. 5. – К.: Інститут історії України НАН України, 2002. – С. 235–250.
4. Улянич В. Терор голодом і повстанська боротьба проти геноциду українців у 1921–1933 роках / В. Улянич. – К.: МАУП, 2004. – 84 с.
5. Іваненко В. Опір селян насильницькій колективізації та Голодомору. Дніпропетровщина / В. Іваненко, Н. Романець. – Київ: ПП Наталія Брехуненко, 2009. – 64 с.
6. Павлоградське повстання 1930 р.: Документи і матеріали / Упор. В. М. Даниленко. – Київ: Український письменник, 2009. – 379 с.
7. Митрофаненко Ю. Український антибільшовицький рух на Кіровоградщині (1918–1940-і рр.) / Ю. Митрофаненко // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2013. – Збірник 18. – С. 84–96.
8. Зінченко А. Нариси історії подільського селянства: 1917–1930 рр. / А. Зінченко. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. – 344 с.
9. Повстанський рух 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на Сумщині: Т. 1 / Автор-упорядник: Іванущенко Г. М. – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2011. – 340 с.
10. Іванущенко Г. Хутір Жовтоніжки – історія без продовження / Г. Іванущенко // Визвольний шлях. – 2004. – Кн. 5. – С. 74–78.
11. Ключко В. Глинська справа (з архівних джерел) / В. Ключко // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2001–2003 рр. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2003. – С. 230–245.
12. Тилішак В. «Там спалили колгоспну контору, в іншому місці магазин пограбували»: Отаман Лука Клітка тричі втікав з-під нагляду чекістів. Називав себе «Петлюрівцем», готував масове повстання під гаслами УНР / В. Тилішак // Країна: тижневий журнал по-українськи. – 2015. – № 25 (278). – С. 48–50.
13. Вовк О. В. Селянство Роменщини в опорі примусовій радянській організації наприкінці 20-х – початку 30-х рр. ХХ століття / О. В. Вовк // Сумський історико-архівний журнал / Збірка наукових праць. Випуск I. – Суми: Видавництво СумДУ, 2005. – С. 96–100.
14. Іващенко О. Життя, гартоване крицею / О. Іващенко // Штанько К. Полювання за людиною. – К.: Діокор, 2004. – С. 50–69.
15. Плющ В. Боротьба за українську державу під советською

владою / В. Плющ. – Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1973. – 125 с. 16. Центральный державный архив громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 3227. 17. Державний архів Сумської області, ф. 7641, оп. 6, спр. 475. 18. Реабілітовані історією: Сумська область: у двадцяти семи томах: у трьох книгах: книга друга / Упорядники: О. Г. Бажан, О. М. Рубанов, І. Г. Федоренко. – Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», 2013. – 756 с.

Александр Вовк

**«МЕЖРАЙОННЫЙ ШТАБ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ»:
ИСТОРИЯ АНТИКОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПОВСТАНЧЕСКОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ НА ОХТЫРЩИНЕ (1931–1933 гг.)**

В начале 1930-х гг. в Украине произошло усиление репрессий со стороны коммунистической власти против украинского крестьянства. В ответ на принудительную коллективизацию разворачивается волна протестов, беспорядков, вооруженных восстаний. В 1931–1932 гг. на территории Зиньковского, Охтырского и Краснокутского районов (территория современных Полтавской, Харьковской и Сумской областей) действует подпольная антикоммунистическая крестьянская организация. Повстанцы ставят целью освобождение Украины, внедрение демократического политического строя. В 1933 г. часть подпольщиков была казнена, другие члены организации были осуждены на различные сроки заключения.

Ключевые слова: крестьянство, коллективизация, восстание, сопротивление, Охтырщина.

Oleksandr Vovk

**«INTERREGIONAL HEADQUARTERS OF THE LIBERATION STRUGGLE»:
THE HISTORY OF ANTICOMMUNIST INSURGENT ORGANIZATION IN
OKHTYRSHCHYNA (1931–1933)**

In the early 1930-ies in Ukraine has increased repression by the Communist regime against the Ukrainian peasantry. In response to forced collectivization takes place, the wave of protests, riots, armed uprisings. In 1931–1932 on the territory of Zinkivsky, Krasnokutsky and Okhtyrka regions (the territory of modern Poltava, Kharkiv and Sumy oblasts) operates an underground anti-Communist peasant organization. The insurgents aim the liberation of Ukraine, the introduction of a democratic political system. In 1933 part of the underground fighters had been executed, others were sentenced to various terms of imprisonment.

Key word: peasantry, collectivization, insurgency, resistance, Okhtyrshchyna.

УДК 94 (477.83/.86)

Володимир Лукашів

**ВЗАЄМИНИ «ТОВАРИСТВА ІМ. М. КАЧКОВСЬКОГО» З УКРАЇНСЬКИМ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКИМ ТАБОРОМ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ
(1919–1939 РР.)**

У статті проаналізовано взаємини культурно-просвітньої інституції – «Товариства ім. М. Качковського» з провідними організаціями української національно-державницької течії впродовж окресленого періоду. Розвиток їх відносин відбувався у складних умовах національно-культурного життя українців. Товариство належало до москвофільської течії, мало на меті поширення знань серед широкого загалу. Доведено вплив взаємин інституції з українофілами на культурно-просвітній розвиток західноукраїнських земель.

Ключові слова: Західна Україна, «Товариство ім. М. Качковського», москвофільство, національно-державницький табір, міжвоєнний період.

Досліджувана тема є актуальною, оскільки дає змогу дослідити взаємини москвофілів з українським національно-державницьким табором в досліджуваній період. У публікації відображено процес розвитку протистояння обох течій та цілеспрямовані спроби членів інституції поширювати серед широкого загалу москвофільську ідеологію.

«Товариство ім. М. Качковського» було ліквідоване австро-угорською владою під час Першої світової війни. З приходом польської адміністрації на західноукраїнські землі в 1919 р., інституція відновила свою культурно-просвітницьку діяльність.

Мета статті – дослідити взаємини «Товариства ім. М. Качковського» з українським національно-державницьким табором у досліджуваній період.